

Les taules de sant Roc del Museu d'Història de L'Hospitalet

Alicia Suárez

Professora d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona

La presentació per part del Museu d'Història de L'Hospitalet de les taules procedents del Retaule de sant Roc a la sala d'exposicions temporals Alexandre Cirici ens apareix com una coincidència extraordinàriament feliç. En primer lloc perquè Alexandre Cirici va ser un apassionat lluitador pel patrimoni artístic català, i les taules de sant Roc que ara es poden veure en el darrer estadi de la seva recuperació, és a dir, correctament restaurades, són un bon exemple de vicissituds i problemes en la conservació del patrimoni.

Efectivament, gràcies a l'esforç d'un grup de bons ciutadans de L'Hospitalet van ser salvades del foc en els agitats dies de la guerra civil espanyola, es van escapar també, per l'esforç cívic de l'anterior director del Museu –Francesc Marcé– de perdre's en un barroer mercat d'art. I ara, finalment, es poden veure ja restaurades, com una inestimable contribució al coneixement d'alguns aspectes del passat històric de la ciutat de L'Hospitalet, i també com unes peces notables per a la reconstrucció d'un període de la història de l'art català, deficitari encara en estudis i, sobretot, en peces conservades.

Pel que fa al passat de la ciutat, en primera instància, les taules de sant Roc ens parlen de la devoció a un sant que tenia una capella a l'església parroquial i que era invocat contra la pesta, i en conseqüència ens permet de referir-nos a uns aspectes de la vida religiosa i social de L'Hospitalet.

En primer lloc les sis taules que s'han conservat formaven part d'un retaule atribuït al pintor de Vilafranca del Penedès, Jaume Huguet (1547-1606 ca.) i datat entre 1591 i 1594 (1). Sobre el conjunt del retaule només tenim la descripció que en fa Mossèn Guiu (2): «A la dreta hi ha St. Cristòfol i a l'esquerra St. Jaume. A la part superior, diferents passos de la vida del Sant». Per unes reparacions posteriors es pot deduir que al cim hi havia un Sant Crist, possiblement escultòric, i al centre una imatge escultòrica de Sant Roc que s'esmenta a les notes de Mn. Guiu i també a les Visites Pastorals, però no conservada.

Per comprendre aquests «passos de la vida del Sant» caldrà veure una síntesi d'allò que es considerava l'autèntica vida del sant (3).

Sant Roc va néixer a Montpeller cap al 1350, quan aquesta ciutat formava part de la Corona d'Aragó, en el temps de Pere el Cerimoniós. En néixer, ja es va observar que tenia una petita creu vermella al pit. De molt jovenet va quedar orfe, va repartir la seva fortuna entre els pobres i va marxar a Roma en peregrinació. De camí cap a Roma va trobar moltes ciutats afectades per la pesta i en comptes de fugir, va entrar-hi per ajudar els malalts, molts dels quals guaria amb la senyal de la creu. A Roma hi va restar tres anys. De camí cap a Montpeller es va trobar les ciutats del nord d'Itàlia afectades per les epidèmies. Novament va dedicar-se a ajudar els empestats fins que li van encomanar a ell mateix el mal. Llavors, fugí al bosc per tal de morir sense contagiar ningú. Déu, però, no l'abandonà i li envià un àngel que el cuidava i un ca que prenia cada dia un pa del seu amo i el duia al sant. Un cop guarit, va continuar el seu camí i en arribar a Montpeller no fou reconegut i l'empresonaren acusat d'espionatge. Després de passar uns quants anys a la presó, l'escarceller el trobà un dia mort però envoltat d'una resplendor sobrenatural.

Tenint en compte aquest relat és fàcil veure que el pintor n'ha recollit alguns dels episodis fonamentals: el naixement del sant, Sant Roc repartint els seus béns entre els pobres abans de partir en peregrinació, cuidant els afectats per la pesta, i la mort de Sant Roc a la presó. Precisament un dels aspectes més interessants de les taules conservades al Museu de L'Hospitalet és que hi ha cap altre conjunt amb un cicle iconogràfic tan complet de la vida de Sant Roc. Els altres dos sants que formaven part del retaule, Sant Jaume i Sant Cristòfol, tenen una clara relació amb el sant principal, ja que el primer és també un sant pelegrí i el segon també és invocat contra els mals de contagi.

La iconografia acostumava a representar el sant vestit de pelegrí, amb capa i esclavina, amb el bastó, el sarró i el barret d'ales característic. Aquest barret porta moltes vegades petxines –que representen la peregrinació a Santiago de Compostel·la i que per tant no li corresponen–, i les claus creuades que simbolitzen la peregrinació a Roma. No sabem si per alguna tradició o per una confusió verbal aquestes claus de la Ciutat Eterna –que al·ludeixen a Sant Pere– han passat a convertir-se en els claus o bastons que veiem en el retaule de L'Hospitalet i en moltes altres

representacions del Sant. També és característic que aparegui acompanyat d'un ca blanc – anomenat *roquet*– que de vegades porta un pa a la boca, i que el Sant mostri amb la mà una llaga a la cuixa (les biografies situen l'úlcer a molt més amunt, ja que parlen de «pesta engonal», però per pudor els artistes la presenten més avall. És molt possible que la imatge escultòrica que formava part del retaule de L'Hospitalet correspongui a aquesta iconografia ja que és la més habitual, i encara més en escultura.

De vegades Sant Roc es representa amb l'àngel que li cura la ferida. També és freqüent que es trobi associat al sant que des de molt abans era el protector contra les «sagetes» de la pesta: Sant Sebastià. I aquest és el cas de l'església de L'Hospitalet, on Sant Roc i Sant Sebastià tenien, pels vols de 1574, un altar conjunt.

Evidentment el culte a aquest sant assolí la màxima popularitat en el temps d'epidèmia. Tot i que el culte a Sant Roc es va iniciar ja en el segle XIV i es va incrementar en el segle XV, les epidèmies del segle XVI van fer néixer a Itàlia i sobretot a França, moltes confraries de Sant Roc i, amb aquestes, moltes capelles dedicades al sant de Montpeller. A Catalunya el culte a Sant Roc es va popularitzar cap a finals del segle XVI i en el segle XVII. És en aquesta línia que se situa la Confraria de Sant Roc i la capella i el retaule de L'Hospitalet.

Les Visites Pastorals i els treballs de l'historiador Jaume Codina ens permeten de detallar el tema. Així, sabem que el retaule de Sant Roc és producte de l'encàrrec de la confraria del mateix nom, creada ja a L'Hospitalet el 1568 i que a les Visites Pastorals s'esmenta com «la dels estrangers». Jaume Codina ja ha assenyalat que «el 1553 els forasters sobrepassen la meitat de la població i són francesos gairebé tots. A les masies són els mossos i a la vila ocupen l'artesanat. Constitueixen el braç o tall menor» (4).

A finals del segle XVI es va desfermar l'epidèmia de la pesta a Catalunya i sabem que el 1589 a Barcelona aquesta va arribar al seu punt més greu, i va causar més de 10.900 víctimes (5). A L'Hospitalet «la vila fou tapiada evitant tot contacte amb l'exterior. Hom establí guardes. Els morts eren enterrats pels camps» (6). En conseqüència podem suposar que les pregàries i la devoció envers Sant Roc, el protector contra la pesta, devia incrementar-se de manera considerable. De fet, tenim el testimoni que fou aquest any (1589) quan es fundà la Confraria de Sant Roc a la Catedral de Barcelona i quan es va iniciar a la Plaça Nova la devoció que derivaria després en les conegudes festes del Sant. A l'església de L'Hospitalet hi havia un altar conjunt dedicat a Sant Sebastià i Sant Roc, a les Visites Pastorals, el 1590, es parla per primera vegada d'altar de Sant Roc sol on se situarà el seu retaule. Si tenim en compte la proximitat entre la data de la pesta (1589) i la construcció del Retaule de Sant Roc a L'Hospitalet (1591-1594) no és arriscat pensar en una relació directa entre les dues coses.

La Confraria de Sant Roc, que va encarregar el retaule, és anomenada «la dels estrangers» com ja hem dit, i podem afirmar que és en en el braç menor on hem de situar els confreres de Sant Roc. Aquest braç no participava en els càrrecs polítics de la vila –els tres jurats provenen sempre dels propietaris–, és a dir, en la rígida estratificació social de L'Hospitalet, els francesos, els immigrants, són de manera general, l'estrat més baix, sense cap intervenció pràcticament en l'organització del govern municipal. Així, doncs, és un grup social marginat, amb, evidentment, unes condicions de vida molt dures, en el qual el flagell de la pesta es devia acarnissar preferentment. Pierre Vilar afirma que els morts a conseqüència de la pesta de 1589 foren tots de les classes més baixes (7) i Jaume Codina, en els registres de malalts d'aquesta època, conservats a l'Hospital de la Santa Creu, troba entre la gent que procedeix de L'Hospitalet un ampli predomini de francesos (8). Seria normal, doncs, que aquest grup s'aboqués en la Confraria de Sant Roc on a més d'invocar el sant per protegir-se de la pesta, havien de trobar un lloc de reafirmació, on podien sentir-se solidaris en una empresa, i la construcció del retaule devia ser un fet important dins la vida de la confraria, potser el més important en aquella època. Temps a venir, l'organització de les festes, el 16 d'agost, per part de la Confraria, seria un dels esdeveniments més destacats de la vila.

Si, com hem vist, les taules de sant Roc ens permeten d'apropar-nos a certs episodis del passat històric de la ciutat i de la seva gent, pel que fa a la història de l'art català aquestes taules són una mostra excel·lent del desenvolupament d'un pintor català de finals del segle XVI que es forma en el taller d'un pintor –Pere Serafí–, bon coneixedor del Renaixement italià. Sobre Jaume Huguet hi ha

moltes referències documentals però sense obres conservades, la qual cosa converteix el Retaule de sant Roc de L'Hospitalet en una peça d'importància cabdal al voltant de la qual s'han pogut agrupar ja una sèrie d'obres atribuïdes i s'ha pogut també reconstruir amb prou detall la seva vida (9) i inserir-lo de manera coherent en el desenvolupament de la pintura catalana de finals del segle XVI (10).

És així com L'Hospitalet recuperant i tenint cura del seu patrimoni artístic refà la seva història i contribueix a la de l'art català.

Notes

- (1) Per mi mateixa en un treball d'investigació inèdit, fet amb un ajut de treball de l'Ajuntament de L'Hospitalet, el 1976.
- (2) Joaquim Guiu fou vicari de la parròquia de Santa Eulàlia de L'Hospitalet el 1929 i va deixar unes «Notes històriques» inèdites molt valuoses, ja que són anteriors a les destruccions de la guerra civil.
- (3) Com recull REAU, L. *Iconographie de l'Art Chrétien*. Vol. III. París: P.U.F., 1959, p.1.155 i seg., i MALE, E. *El arte religioso*. Mèxic: F.C. E., 1966, p. 113 i seg.
- (4) CODINA, J. *Curs d'introducció metodològica a la Història de L'Hospitalet de Llobregat*. Barcelona: Ajuntament de L'Hospitalet, 1976, p. 36.
- (5) VILAR, P. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Vol. II. Barcelona: Ed. 62, p. 241.
- (6) CODINA, J. *L'Hospitalet de Llobregat 1573-1632*. L'Hospitalet: Ajuntament, 1970, p. 83.
- (7) VILAR, P. *Ibidem*.
- (8) CODINA, J. *L'Hospitalet de Llobregat 1573-1632*, *op. cit.*, p. 36.
- (9) BOSCH I BALLBONA, J. A: *De Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: el bisbat de Girona* (catàleg d'exposició). Girona: Museu d'Art, 1998, p.199 i seg.
- (10) BOSCH, J. i GARRIGA, J. *De Flandes a Itàlia...*, *op. cit.*